

Franjo Pirc – pozabljeni slovenski časnikar in domoljub

Mirko Munda*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 929Pirc F.; 070(497.4)"19"

Mirko Munda: Franjo Pirc – pozabljeni slovenski časnikar in domoljub. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 89=54(2018), 1–2, str. 81–101

Letos mineva 150 let od izida prve številke *Slovenskega naroda*, prvega slovenskega dnevnika. Njegov prvi urednik (in prvi slovenski poklicni časnikar) je bil Dolenjec Anton Tomšič, ki je pokopan v Mariboru. Med obema svetovnjima vojnama pa so na grob in spomenik Tomšiča pozabili. Propadla bi, če zanju ne bi skrbel Tomšičev rojak Franjo Pirc, časnikar, urednik, jamar in vremenar.

Ključne besede: Franjo Pirc, Anton Tomšič, Anton Bonaventura Jeglič, Rudolf Maister, Milan Plut, Niko Vrabl

1.01 Original Scientific Article
UDC 929Pirc F.; 070(497.4)"19"

Mirko Munda: Franjo Pirc – The Forgotten Slovene Journalist and Patriot. Review for History and Ethnography, Maribor 89=54(2018), 1–2, pp. 81–101

It is the 150th anniversary this year, since the first issue of the *Slovenski narod* (Slovene Nation), the first Slovene daily, was published. The newspaper's first editor (and) the first Slovene professional journalist was Anton Tomšič, born in Carniola and buried in Maribor. Between both world wars, his grave and his monument were forgotten. Tomšič's fellow countryman, Franjo Pirc, a journalist, editor, speleologist and weatherman took care of them; otherwise, they would have been destroyed.

Keywords: Franjo Pirc, Anton Tomšič, Anton Bonaventura Jeglič, Rudolf Maister, Milan Plut, Niko Vrabl

---

* Mirko Munda, upokojeni časnikar, mirko.munda@gmail.com

V vasi Drska pri Novem mestu se je 8. februarja 1872 Franji in Matiju Pirc rodil sin Franjo. Nadarjenega fanta – postal naj bi duhovnik – so po ljudski šoli v domačem kraju vpisali na novomeško gimnazijo. Ko je bil v tretjem letniku, ga je eden od profesorjev »dobil na piko«. Franjo, ki se že od malih nog ni uklonil nikomur, se je izpisal in se odločil za poklic trgovca. Izučil se je v Krškem in Celju, po odsluženi triletni vojaški obveznosti pa je začel pisati za ljubljanski časnik *Slovenski narod* in *Slovenec* ter za tržaško *Edinost*. Pri tridesetih letih je postal poklicni novinar; pisal je za več slovenskih ter graških in dunajskih listov. Leta 1906 je v Novem mestu izdajal časnik *Dolenjec* in tam postavil na noge jamarstvo. Bil je tudi odgovorni urednik Plutovega *Jutra* v Ljubljani. Med prvo svetovno vojno je na soški fronti skoraj izgubil glavo, a ne v boju z Italijani. Našli so njegov dnevnik, v katerega si je vsak dan zapisoval meteorološke opombe in značilnosti pokrajine, naglo vojaško sodišče pa ga je razglasilo za srbskega vohuna in obsodilo na smrt. Pomilostil ga je neki madžarski general, prijatelj novinarjev. Leta 1918 se je odzval pozivu generala Rudolfa Maistra,¹ naj pridejo domoljubni Slovenci v Maribor na pomoč, in v mestu ob Dravi ostal skoraj do smrti leta 1950. V Mariboru je bil urednik časnika *Nova pravda*, dopisnik ljubljanskih in sodelavec mariborskih listov, skrbnik groba in spomenika Antona Tomšiča, prvega urednika časnika *Slovenski narod* itn. Ni se ukvarjal le z novinarstvom, preizkusil se je še v marsičem drugem: posvečal se je tudi nacionalni politiki, socialnim problemom, narodnemu gospodarstvu in združništvu ter bil med soustanovitelji več nacionalnih društev in gospodarskih organizacij. A življenje ga je neusmiljeno toplo; psihično strt in fizično onemogel je umrl 18. septembra 1950 v socialno varstvenem zavodu v Hrastovcu pri Lenartu. V ta zavod so ga prepeljali dva meseca prej iz mariborskega doma onemoglih. Pokopali so ga v Voličini.²

OD LAHKOŽIVCA DO ASKETA

Franjo Pirc je bil v obdobju med obema svetovnima vojnama v Mariboru znan posebež, svojevrstna ikona mesta ob Dravi. Nekoliko zanemarjenega moža s košato sivo brado, živahnimi očmi in mladeniško hojo tudi še v poznih letih, ljubitelja ptic, vremenskega preroka in časnika, ki »povsod vtika svoj novinarski nos«, kot so zapisali njegovi kolegi, je bilo mogoče kadarkoli srečati s šopom papirjev v roki ali sredi mesta ali med sprehodom po Kalvariji, kamor je hodil vsak dan krmit ptice. Poklicni kolegi so ga spoštljivo imenovali nestor mariborskega časnikarstva. Malo preden si je nadel sedmi življenjski križ, je

¹ *Tabor*, 9. 2. 1922, str. 3.

² *Dolenjski biografski leksikon* in zavod Hrastovec.

z grenkobo zapisal v svoj dnevnik: »Čeprav delam dan in noč, sem reven kot cerkvena miš. Živim večinoma od zraka, žive vere, zelo redkih dobrih src in dolgov.«

Slika 1: Franjo Pirc leta 1924 (vir: revija *Dolenjski kras* 2, Novo mesto 1987, str. 8).

Svojih novinarskih začetkov se je spominjal tako: »Ko sem bil trgovski pomočnik, se mi je zahotelo po popolnoma svobodnem poklicu. Kot takega sem si predstavljal novinarstvo. Hrepenenje po tem poklicu je postalo v meni tako silno, da sem poleg vsake proste minute žrtvoval tudi noči ter pričel dopisovati v časnike. Ni ga bilo srečnejšega na vsem svetu od mene, ko sem zagledal prvič svoj rokopis natisnjen. Kmalu nato sem se poslovil od trgovskega stanu in postal poklicni novinar.«³

Franjo Pirc je bil v mladosti prijatelj alkohola, strasten kadilec in ljubitelj lepih žensk. Poročen naj bi bil le nekaj dni; tretji dan po poroki naj bi ga žena zapustila. V rubriki o veroizpovedi Gospodinjske kartoteke Mestne občine Maribor⁴ je ob njegovem imenu zapisano, da je ateist. V zrelih letih se je lahko življenju odpovedal in se preobrazil v asketa, ki je živel »le za pero in ptičke na Kalvariji«.

Sodobniki so verjeli, da zna napovedovati vulkanske izbruhe in potrese.⁵ V vremenska znamenja, ki so po njegovem napovedovala katastrofe, se je poglobljajal od leta 1905, ko je novomeško kotlino prekrila po žveplu in premogu smrdeča megla. Prepričan je bil, da Zemljo čaka nekaj uničujočega, ter o tem svojem predvidevanju napisal članek in ga poslal graškemu časniku *Tagespost*. Čez nekaj dni so mu iz uredništva v Gradcu odgovorili, da je imel prav: tiste dni je bil v Kalabriji hud potres. Pirc je od takrat redno opazoval vreme ter proučeval strokovno literaturo o vremenoslovju in potresoslovju.

³ *Večernik*, 21. 2. 1941, str. 7.

⁴ PAM/0005/005.

⁵ *Večernik*, 6. 2. 1939, str. 7.

Avtor februarja 1939 v *Večerniku* objavljene reportaže o Pircu je opisal tudi svojo izkušnjo: »Nekega letošnjega januarskega večera sva šla s Franjem Pircem po mostu čez Dravo. Nebo na zahodu, nad Kozjakom in nad Pohorjem, je bilo krvavordeče in megle so se dvigale iz zavlečenega neba. Sam bi komajda opazil vse to, če me ne bi Pirc opozoril na nebo. Postal je in se vznemirjeno pogladil po kosmati bradi. 'Nebo je strahovito kritično,' je dejal. 'V nekaj dneh boste slišali o strahovitem potresu. Zapomnite si! V tej smeri leži Južna Amerika, da, Južna Amerika!' /.../ Na Pirčeve besede sem se spomnil čez štiri ali pet dni, ko sem bral prve vesti o strahovitem potresu.«

Res, ljubljansko *Jutro* je 26. januarja 1939 na prvi strani objavilo poročilo o katastrofalnem potresu v Južni Ameriki: »V čilski republiki so razdejana cela mesta. Žrtev je več tisoč. Zemlja je požirala hiše. Več mest in vasi je skoraj popolnoma porušenih. Po dosedanjih vesteh je ta potresna katastrofa zahtevala nad 2000 smrtnih žrtev, gmotna škoda pa je za enkrat sploh neprecenljiva.«

Poročila o katastrofi v Čilu so naslednje dni število žrtev zvečala celo na 50.000.⁶

PIONIR DOLENJSKEGA JAMARSTVA

V prvih letih svoje novinarske in uredniške kariere se je Franjo Pirc posvetil tudi jamarstvu ter se preizkusil kot založnik. V Novem mestu je izdajal časnik *Dolenjec*, s katerim pa ni dolgo vzdržal konkurenčne bitke na trgu. Izšlo je samo 19 števil, prva 6. januarja 1906, zadnja 2. julija istega leta. Pirc se je od bralcev poslovil z besedami: »Vsaj začasno prekinjam izdajanje časnika, ker se račun ne izide; premalo izvodov prodam in premalo je oglasov. Izdajatelj je moral pri vsaki številki doplačati občutno vsoto za pokritje tiskovnih in upravnih stroškov.«⁷

V uvodniku prve številke *Dolenjca* je Pirc napovedal, da ambicije njegovega časnika ne segajo čez pokrajinske okvire in da ga bo zadržal »zunaj strankarske podrejenosti«. ⁸ Napovedano vsebinsko usmeritev časnika je uresničeval, objavljaj je politične uvodnike, aktualne politične, gospodarske, družbene in dolenske novice ter reportaže. Pisal je tudi o svojih najljubših konjičkih, o vremenskih znamenjih in o jamarstvu. Že kmalu po izidu prve številke ga je državno pravdnštvo kot izdajatelja ter odgovornega urednika tožilo, ker *Dolenjec* prvič ni izšel na dan, kot ga je prijavil oblastem, in okrajno sodišče v Novem mestu ga je kaznovalo z denarno kaznijo 30 kron.

⁶ *Jutro*, 26. 1. 1939, str. 1; 27. 1. 1939, str. 1; 28. 1. 1939, str. 1; 29. 1. 1939, str. 1.

⁷ *Dolenjec*, 2. 7. 1906, str. 1.

⁸ *Dolenjec*, 6. 1. 1906, str. 1.

Leto I.

V Novem mestu, 6. januarja 1906.

Štev. 1.

DOLENJEC

List za narodno prosveto in narodno gospodarstvo.

Trednitično „Dolenjec“: Nova mesto (Kamila št. 13) sprejema čimprej in odpla. Rokljati se ne smejo.

Izbija vsako soboto, ako je ta dan praznik, na dan poprav. „Dolenjec“ velja po pošti do celo leta 4 K, na pol leta 2 K. Oglebi se razširajo tri-štopenjski post-vezni po 10 vin. za skrajni, za večkrat primeren popust.

Upravništvo „Dolenjec“ v Kamniku sprejema naročila. — Za naročilo brez izročila vplačila naročnice se ne četa.

Dolenjec! Tvoja zemlja je sčrpana, za pridelaj aje lega odpravljati

„Dolenjec“ – Dolenjem!

Noro veselo, 6. januarja 1906.

Ni nerodovita, ni neplodovita ta naša mila redna zemlja! Zakladov nedvigajočih že mnogo leži i v njenem ostrju, i na njenih behotnih pesih. Lep del celokupnega raja kranjske zemlje si naša divna Dolenjska!

Ne diši te sicer divja valovito morje skalnih skladov gorskih ojakov, ki preplavljajo tvoje posestnosti: čarovite Goronsko, ali tudi naše ni pozabljeni medri stvarnik, ko je nakril slovensko zemljo s svojimi čudoviti divno naške milino. Oklepa te mično sredogorje in pesani si severi tihli doline s razvratnim gorovjem, od kater ti plove oko dalje preko slikovitih nog v svetlo dolečo. Behotni razprostrani godi s svojimi nepredimimi šumami in tamnini lasovi, prijazni v narodni grdi — domovina našemu široim sveta slovienu „dolenjskemu čičku“, — občina, tu valovita, tam ravna, rodovita polja pomislena s pašniki, vrtovi in zelenini travniki, obrobiljastimi s srebrnim vaceem biatrh studencov, potokov in preko srede Dolenjske objosni s temnozelenimi valovi globoke in si-reke Krke; prijazne vasece, posamezna sela, lepa mesta in trgi: po grih in dolinah ponosi stopi nebrj belih cerkvice in cerkva: vse ta prirodna krasota je naše, naš je njen raj, naša ta slovenska je zemlja, naš domovina mihi je kraj!

S krvjo naših slavnih predcev — bolj nego katere druga njihovih nasledaj — prepričana je vsa ta druga naša zemlja. Stopi na slone gorske vršacev ali ob samotnem viru v sredi dolinice tihe, stopi na obdelano raznozno polje ali na s kamnozjem pezata krasna tina,

Navkreber.

Gorjanske selke. — Ivan Luh.

Zarēba je gorci zapad za temnozelenimi grihi, počasi se je na njem nagibalo solnce, rastlo je in se širilo v rdeči večerni zarji, in natušaj se je potapljalo kot velika ogujena klanca za gorami...

Mama in Juro sta obstala za vosem v krajcu. Ledito sta že vola vlekla nerodni vez, skrijalo se kolosa in kameleje se je tlelo pod njimi, naslednje pa je vso skupaj obstalo. Juro je pevil za jarem in se je ozrl okoli po Gerjanskih Klancah se je vili po rebri, zelena dolina se se videlo na zapada in med njimi se ležala poraščeni grihi, cesta se je zavela vanjo in po njima med grihi po dolinah dalje, bogva kam naprej. Daleč se je s klanca vrtelo v svet, daleč tja čez dolerjske grihe, od goronskih gor, daleč, kjer ni bil še nikdar. Spomnil se je, da pejuje tja jutri, daleč po osebni bodo šli, v tujno pejdje, in bo videl cel ti svet, ki leži tam daleč, in bogve, kaj vse leži v njem, mesta valika, vasi, cerkve visoke, gore s snegom, mostovi ču-raka... Tam, kjer gori zapad, ki se kakor valovi na njem spreminjajo pasovi in daleč okoli

siopi kamozkoli hoše, stojiš na s krvjo svojih očetav posvečeni gradi. Daleč nazaj v temna strelja sega nje krvava zgodovina, ki med zgodovine narodov že še danes ni odložila svojega krevčotnega pesna. Ob pastanku in ostvojitvi po naših pradedih je takla kri s očerog mečev in krepelj, danes se pretaka tista kri sinov, zastupljena v bratarnoznih bojih. Ali v istem daljšem temnem vaku so znali naši pradedja je ljubiti, jo ceniti; danes pa se eskrunjajo svetinjto roda slovenskega nad grobovi naših očetav. Vodej političnih slovenskih armad bližajo svoje iste druge na druge, masi se koljota v slepi srasti in brezobzirnem sovraštvu: med dvema borečična se smeje le iraji — glava teh čet... Polnijo si žepo, kapejejo grabečine, propale kmetije in žive — raskosno žive na rdečim kmet — stojih političnih subojevnikov. V bojih iskpana masa pa spušta iskravana in po neupredih bridke pravarstva kar tuznoma tista grudo svete zemlje, ki so je v davnih vekih odčupili očeste s svoje drago krvo. Hledi in tava po daljšem sveta — s trebulom za kruhom. Za ted, skromen kruhek so tam prodaja domaljubje in redoljuba, doma pa vrta v zad-njem času zlasti v vzhodni Dolenjski kmetija zakumajo, posest za posestjo — za bebca, pa teju v roko. Pa tudi s domnatega ognjiča je s brateljubem vred izgubilo pravo slovensko domo in redoljube. Razkol stranke proti stranki, razvor in smakalni smili, osebni boj za pre-venstvo in gospodarstvo: sicer pa delomirna apatija od sporaj, in pogubnoma agrarja od zdelaj; sakični listrezi in tarozem pravecev vejakov, kraboborstvo in hlapčevska politični proletar-ov; tam demoralizirana bogetajstvo, in fana-tično svetohinstvo: vse te je v povrhnih ob-rih čela žalostna perspektiva našega narodnega življenja. Čustno izjeme so žal le preroka. Vse ta kase tveči s vehementno silo močpotni jez,

obkrotaje rob sveta, tam zadaj menda leži morje, kater pripravljajo o njem. Tam, kjer se zdaj vidi, kakor da se potaplja v morje solnce veliko, ognjeno rdečo, tam pejda je jutri, nihče od njih še ni bil tam, žisto drug nov svet leži tam pod solnceom in pravijo, da je lepo na onem svetu, če se živi bolj, nego v Kranji, nič ni, kakor v Gorjanskih lukaj... Zgledal se je, kako se potapja solnce, kot da bi padalo na oni svet; se enkrat se se razgrnil rdeči pasovi, zasijalo je med njimi, kot da je šivok le pred svoje pogledal okoli okne na svet, tako se je zasvetilo solnce — in za-padla. Vetar je potegnil čez Gorjance, nmrakovo se se vlokli in dolin. Juro se je ozrl po rebri navzgor. Visok je bil še klanec.

„Ne gre, Mara“, je rkel, „pretežke je“. Mara je zala zadaj pri vozu in ga opirala. Obločena je bila v belo obleko, obuta je bila v črne čevljičke; bele ruto je imela na glavi in črni lasje so gladali izpod bele ruti. Gorela so nje lon, rdeči kot zolja na večera, in jame so bila njeno oči, kot pozlačeniški žar. A dema je ležala v ozraj žalostnega v nji, kakor je v smu žalost. Nasledila se je bila na nočico in se zagledala v Juro. Imel je na sebi bele bre-

ob katerega evinjotih zatvornih se le s naj-ljubejšim oporom lomijo peneci se valovi prod-rjateje novodobne kulture in prosvete.

Pa braje Dolenjec! Vjemale mi; kakor vedena kaplja izdelbe takom časa jedro mo-gotnih skalin skladov, tako bo tudi le prod-irajoče valove novodobne radikalne siraje po-časno prodrio ta vak napredek in razvoj vira-jedi jaz. Zaslula bo raz vršacev naših gora ona svetlobnega nova svetla, ki bo vodila slo-venski red po edini pravi poti narodno prosveta in kulturnega razvoja našega basketotnega na-rednega gospodarstva nasproti onim velikim ciljem, za katerimi strani in bje vase re narodno čuete slovenske srce. Sicer kakor sedaj — bodo tudi tedaj hodile razne politične stranke svoje različne poti, ali na remi kile naše se bodo vsaj pod to zastavo na oni vzajemni glavni poti: vse za narod!

Ta pot gladiti, je palagoma pripraviti do-stojno tudi širni masi slovenskega naroda; vba-diti čit domoljuba da svoje redno zemlje; vigo-jiti čit narodnega pesna in zavednosti; brifiti za omike pesale k viku napredka; boriti se za narodno pesale in svetinjo naših pradedov, to — drugi mi rosti braje — hodi namen, to bodi prapor našega novega lista, katerega prvo šivilko vam vplodjano na vpogled. Ne na nas samih, ki smo vstrajajo vsaj splošni žilji, vda-h-nili listu dajo samostojnost in politične neod-visnosti, na vas je lečeča, da se listi razidi in da častno reči svoje vrvitno nalogo. Podpijate ga gostote s čimbi naroda, stoji mi na strani s neumornim udeleževanjem vsak po svoji meri. Ne naša, naša kranja bi bila, se bi list kdaj moral spet zariti našoj svoji nadebnosti razviti prepov.

Kar je na nas lečečo, storihi hošeno vse, da po svoti skromni moči čustno vrtimo dolž-no, katero smo si nakolihi s izdajo lista. Prad

gešo, merda žil ima poslednjikrat, ker jutri pojde v svet, in za po svetu se preobleče v črno in nikdar več ne bo, kot je bil... Ne more si ga misliti drugače, kot v belem in zdi se ji, da bo vse drugače, ho bo v drugi obleki. Morda tudi se bo več tako dober, kot je bil dozdaj, in se bo jezil sam nad seboj, da je vosti tuzem ljudem s njive, kadar je bila potreba. Vse se bo morda izpremenil in tuj se postal v zastavi. Hodi bi bogrekel in se se bo vrnil nikdar več, ako pa se vra, ne bo več kot je bil. Tujje fenake bodo tam, smejala so jim bodo njegore črne oči, in si jim bo dopa-del, zavalil si bo brke in najzavjo pomeknil, kakor ima navado, kadar ga gledajo deklora... „Le porini“, se je oganil spovt Juro.

Uprla se je v vsrni silami v voz. Vot je zakrjpal in počasi je začelo lesti naprej. Zmujaj hujši je bil klanec. Uprl se je tudi Juro s strani in pitušil v voz, takoj se je poznala njegova pamač.

„Kako je dober“, je mislila Mara, „in drugo se trudi kakor asce, vidi se tuzinje in sam... Nihče v vasi neče pripeljati. Malo je moških doma in fenake nečjo poznavati, tudi imajo maloje živina. Tako se potanje žito in

Slika 2: Prva stran prve številke Pirčevega Dolenjca z datumom 6. 1. 1906 (vir: https://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-ZRHNXLH).

Za dolenske jamarje je Franjo Pirc pionir jamarstva v njihovi pokrajini.⁹ »/.../ Dočim so Notranjski Kras preiskovali razni učenjaki in ga v novejšem času zopet raziskujejo novi strokovnjaki, je – kakor v vsakem oziru – naša mila Dolenska tudi v tem oziru zanemarjena, nepoznana od vnanjega sveta, indolentna, brezbrizna pa tudi po svoji lastni krivdi. /.../ Na to se opozarjajo rodoljubi po deželi, kdor ve za kakšno tako posebnost, zglasi se naj na uredništvu. Urednik se bo potrudil, da čim prej osebno preišče vse te znamenitosti. /.../ Torej Dolenci na delo!« je v svojem listu pozval rojake in v naslednjih številkah *Dolenjca* objavljajl reportaže o kraških jamah na Dolenskem. Skupno jih je raziskal 14.¹⁰

Po neuspehu z *Dolenjcem* je odšel v Ljubljano, kjer je pisal za domače in tuje časnike ter spremljal jamarstvo v slovenskih krajih. Najbolj se je hudoval zaradi ropanja kraških jam. V časniku *Jutro* je opisal razočaranje, ko je v jami v okolici Cerknice videl, da so domačini »razbili kapniško okrasje za zabavo«. Še bolj pa ga zbolelo srce, ko je pred Postojnsko jamo videl stojnice, na katerih so prodajali naropane kapnike.¹¹

NOVINAR, UREDNIK IN PUBLICIST

Grenka izkušnja s časnikom *Dolenjec* je Pirca gmotno spravila na kolena, a veselja do novinarstva ni izgubil. Še naprej je pridno pisal in marca 1910 je bil – vsaj začasno – spet »na konju«. Izdajatelj in glavni urednik novega lista *Jutro* Milan Plut ga je imenoval za odgovornega urednika.

Novi slovenski dnevnik se je trudil vsebinsko preseči prepad med klerikalci ter liberalci in zagovarjal je dobre odnose Slovencev z jugoslovanskimi narodi. Pridobil si je velik kos medijske pogače. V *Slovenskem narodu* in *Slovincu* so *Jutro* najprej prezirali, ko mu je naklada nezadržno rasla, pa so prezir zamenjali očitki, da je srbofilski in da bralce privablja s senzacionalno vsebino. Cenzura je že prvi mesec prepovedala objavo več besedil, a te odločitve so učinkovale tako, da je *Jutru* naklada (z)rasla.

Franjo Pirc je bil odgovorni urednik *Jutra* samo dobre tri mesece in pol. Junija 1910 je njegove naloge prevzel Milan Plut. Plutovo *Jutro* je ugasnilo maja 1912.¹²

⁹ *Dolenjski kras* 2: Hudoklin, Franc Pirc – pionir dolenskega jamarstva, str. 6–9.

¹⁰ *Dolenjec*, 24. 3. 1906, 3; 7. 5. 1906, str. 3.

¹¹ *Jutro*, 24. 7. 1911, str. 1.

¹² SRP: Globočnik, Karikature v časniku *Jutro* (1910–1912), str. 101–105.

V svojem drugem obdobju (1920–1945) je bilo *Jutro* najbolj bran slovenski dnevnik v Ljubljani, ki se je zaradi kakovostnega novinarstva uveljavil tudi drugod po Sloveniji.

V prvi številki Plutovega *Jutra* je bil objavljen nepodpisan uvodnik z naslovom *Jutro* je izšlo, ki ga lahko po slogu pisanja in vsebini prisodimo Franju Pircu: /.../ »Nočemo biti destruktiven element v vrstah naprednih Slovencev. /.../ Posebno važnost bo 'Jutro' posvečalo naši čisto nacionalni politiki. V tem vprašanju bomo stali na stališču, da Slovenci samo z brezobzirnim bojem dosežemo svoje pravice in bomo pobijali vsako politiko kompromisov v čisto narodnih vprašanjih. Naravno je, da bomo posvečali veliko pozornost tudi odnošaju Slovencev napram drugim slovanskim, posebno jugoslovanskim rodovom, ker smatramo, da so Slovenci samo sestavni del ene etnografske celote, ki se imenuje: slovanski jug.«¹³

Pirc je bil po svoji svetovnonazorski opredelitvi jugoslovansko usmerjen socialist. Tudi zato je bil odgovorni urednik tednika *Nova pravda*, ki je kot glasilo Narodno-socialistične stranke začel leta 1920 izhajati v Mariboru (v prvi številki je objavil svoje geslo »le vkup, le vkup, uboga gmajna«) ter sodelavec »levega« mariborskega tednika *Edinost* (njegov urednik je bil Jaro Dolar, sodelavci pa tudi člani KPS)¹⁴ in izdajatelj časnika *Domačija*, zaradi katerega je bil obsojen, češ da je z njim prikrito širil komunizem.

Po prihodu v Maribor leta 1918 se je hitro vživel v novo okolje; leta 1920 je izdal v samozaložbi in s psevdonimom Razkolnikov *Vodnik po Mariboru in okolici*.¹⁵

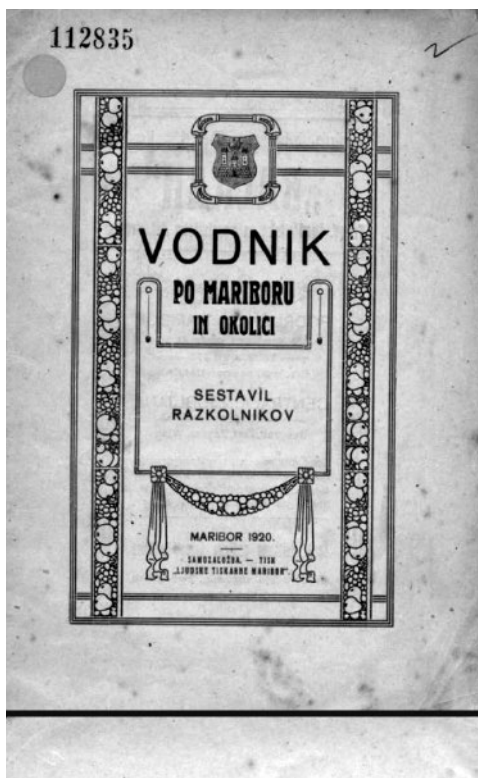
Besedilo lične brošure na 26 straneh se začinja z opisom središča Maribora: /.../ »V živahnem pomenku sva dospela s prijateljem do Marijine (frančiškanske) cerkve s samostanom, ki je najlepša cerkev v mestu, zidana v romanskem slogu in posvečena 11. avgusta 1900. Južno desno stoji stari grad grofov Brandisov, na katerega opozorim prijatelja; ljubitelj starin se takoj zagleda v široko stopnišče, zadano v italijanskem slogu z dvojnimi dohodom, okrašeno s kipi in alegoričnimi podobami. /.../ Za trgovine v pritličju nisem mogel v prijatelju vzbuditi nikakega zanimanja, pač mu je z veseljem počivalo oko na Trgu svobode (Sofienplatz) in Grajski ulici (Brandisgasse), ki vodi na Jugoslovanski trg (Tegetthofplatz), kjer se nahaja realka. /.../ Desno se proti jugu spajajo z Aleksandrovo cesto, ki pelje do Trga svobode, a se od tod dalje imenuje Slovenska ulica: Cafova (Hamerlinggasse), Cankarjeva (Reiserstraße), kjer se nahaja mestni muzej, Prešernova ulica (Göthestrasse) in Ciril-Methodova (Parkstraße), kjer stoji okrajno glavarstvo. Te ulice križajo

¹³ *Jutro*, 2. 3. 1910, str. 1.

¹⁴ Komunistične partije Slovenije.

¹⁵ *Razkolnikov, Vodnik po Mariboru in okolici*, str. 3–4.

Razlagova (Elisabethstraße), Maistrova (Bismarkstraße) in Aškerčeva (Camerig.), kjer je dekliški zavod 'Vesna'.« /.../

Slika 3: Naslovnica Pirčevega *Vodnika po Mariboru in okolici* (vir: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-EMUDPJO2>).

Pirc je za božič 1926 izdal časnik *Domačija* s podnaslovom »Strokovno glasilo za agrarno reformo, stanovanjsko vprašanje in posredovanje posesti itd.«¹⁶ Na 1. strani je predstavil program in delo *Domačije*. Med drugim je zapisal, /.../ »da zemlja kot dar božji in kot skupna užitna posest vseh ljudi ne bi smela biti last posameznika; da ne bi smelo biti na eni strani nekaj v preobilici živčih z nepreglednim obsegom svoj čas oropane zemlje, na drugi strani pa na milijone revežev, za katere na širni zemlji ni prostora, kamor bi položili svojo trudo glavo; da sloni družbeni red v glavnem na socialnih krivicah; da je nujno potrebna sprememba današnjega družbenega reda«.

Poudaril je tudi, da je za socialni status države in njen gospodarski razvoj odločujoče, ali ima tudi njen »zadnji državljani /.../ primeren dom ali vsaj

¹⁶ PAM, 0646/001/00381. Tiskovna zadeva Ss 16/26 – Pirc, Franjo; list *Domačija*, št. 1: Državno tožilstvo Maribor.

varno streho nad glavo«. Da bi pomagal iz »stanovanjske bede rešiti zlasti one reveže, ki s svojo lastno močjo res ne morejo priti pod svojo streho«, je leta 1922 ustanovil Kreditno in stavbeno zadrugo Mojmir. Ker naj bi za rešitev stanovanjskih problemov skrbela predvsem občina, je pričakoval, da bo sprejela njegovo zadrugo z odprtimi rokami, a zgodilo se je nasprotno. Niti odgovorila ni na njegovo ponudbo, da bo zgradil primerno število stanovanj za deložirance in ljudi brez stanovanja, občina pa naj pomaga tako, da zadrugi proda primerna zemljišča. Pirc je v *Domačiji* zapisal domnevo za molk občine: »Ker politične stranke podpirajo svoje strankarsko združništvo in ker se bogati hišni gospodarji boje uspehov moje zamisli.«

VEČKRAT NA SODIŠČU

Upal je, da bo *Domačija* redno izhajala, in (naivno) pričakoval, da bo prispeval k »temeljiti prenovi Maribora v prvi vrsti v prid revnim in vsled nezdravih stanovanj na pljučih bolnim brezstanovalcem« ter da bo zagotovil svoji Kreditni in stavbeni zadrugi Mojmir, ki je imela vsa potrebna koncesijska soglasja, dovolj dela. Iz Pirčeve pobude pa ni bilo nič, božična številka *Domačije* je bila prva in edina. Državnemu pravdnistvu v Mariboru je februarja 1926 pisal neki Anton (na dokumentu je priimek nečitljiv) iz Celja: »Blagovolite pregledati priložen nov komunističen časnik, ki izhaja brez navedbe odgovornega novinarja in se je tukaj številno razpečal. Posebno opozarjam na prebrisan način kako urednik podaja svoje komunistične nauke ljudstvu. /.../« Pravdnistvo je kmalu po prejemu tega pisma vložilo proti Franju Pircu obtožnico, da je z listom *Domačija* kršil Zakon o tisku, ker na njem nista bila navedena ne izdajatelj in ne odgovorni urednik, ter Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi, ki je prepovedoval vsako komunistično dejavnost, Pirc pa naj bi s svojimi stališči v uvodniku *Domačije* komunizem prikrito razglašal.

Sodišče je Pirca spoznalo za krivega in ga obsodilo; Višje deželno sodišče v Ljubljani je njegovo pritožbo zavrnilo. Obsodbi v Novem mestu leta 1906 in v Mariboru leta 1927 pa nista bili edini, ki sta ga doleteli. Na sodišču se je moral zagovarjati še nekajkrat, nekaj ovadb policije pa je državno pravdnistvo zavrglo.

Nekaj dni po 10. oktobru 1920, ko so bili znani rezultati koroškega plebiscita, so se po Sloveniji vrstila pod geslom »Ne damo Koroške!« protestna zborovanja. Na njih je prihajalo tudi do izgrediv. V Mariboru je bila osrednja protestna manifestacija »proti krivici in slepariji« sklicana v sredo, 13. oktobra, ob 19. uri na Glavnem trgu. Ker si pred razburjeno množico ni upal stopiti nihče drug, je to storil Franjo Pirc. Ko je po svojem govoru o krivičnem plebiscitu, po katerem je večji del Koroške pripadel Avstriji, začel ljudi

pozivati, naj se mirno razidejo, so se iz množice zaslišali pozivi k izgredom proti Nemcem, razen tega pa je sredi nabitega Glavnega trga nenadoma počil strel. Množica se je panično razbežala in zdivjala po mestu. Nič je ni moglo ustaviti, podivjani ljudje so na Gosposki, Slovenski ter Aleksandrovi ulici in na Grajskem trgu razbijali trgovine, lokale in pisarne. Razgnala jih je šele vojska z na puškah nasajenimi bajoneti.¹⁷

Teden dni po izgredih je policija Franja Pirca priprla, ker da je zborovalce pozival k neredom, a so priče, bilo jih je več kot deset, policijsko ovadbo zani-kale in trdile, da je zborovalcem govoril pomirjevalno. Morali so ga izpustiti iz pripora, Zbornica okrajnega sodišča v Mariboru pa je poleti 1921 priznala, da se mu je zgodila krivica, da je bil preganjan in zaprt po nedolžnem, zato mu je priznala pravico do materialne odškodnine.¹⁸

Franjo Pirc je bil leta 1932 zaradi »žalitve jugoslovanskih oficirjev in države«¹⁹ obsojen na pet dni zavora oziroma na denarno kazen 300 dinarjev. Sodišče ga je spoznalo za krivega, ker da je 3. februarja 1932 kriče očital svo-jemu stanodajalcu na Koroški cesti 19, stotniku I. razreda Anđelku Grabriću, da »so častniki nekulturni, državna sramota, da je država ničvredna, da bo vse tako ali tako kmalu propadlo in da bi se bilo treba zgledovati po Rusiji«. Vzrok za spor med Grabrićem in Pircem je bila neplačana stanarina, ki je Pirc zaradi »hude socialne stiske, saj ni imel denarja niti za hrano«, ni mogel pravočasno poravnati. Niti prvostopenjsko niti prizivno sodišče njegovemu zanikanju inkriminiranih besed nista verjela.

PIRC IN ŠKOF ANTON BONAVENTURA JEGLIČ

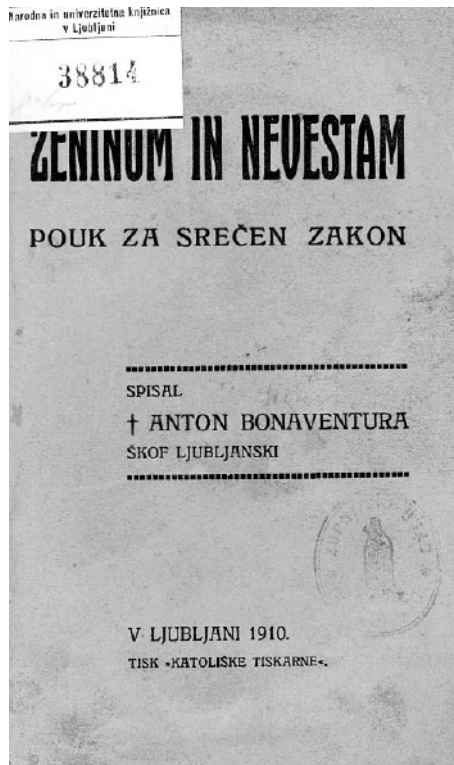
Škof Anton Bonaventura Jeglič²⁰ je oktobra 1909 izdal knjižico na 34 straneh, vezano v rdeče platnice, z naslovom Ženinom in nevestam. V njej je nazor-no delil »Pouk za srečen zakon«, kot jo je podnaslovil. Škofove neposredne napatke za zdravo zakonsko spolnost so liberalci označili kot »s tercialskim vzdihovanjem prepleten pornografičen spis« in »osoljene, opoprane, paprici-rane in s španskimi muhami prepletene svinjske bukvice«.

¹⁷ *Tabor*, 15. 10. 1920, str. 1.

¹⁸ *Tabor*, 8. 7. 1921, str. 3.

¹⁹ PAM 0645/003/02950.

²⁰ Anton Bonaventura Jeglič, škof, publicist, politik (1850–1937). Na njegovo pobudo so leta 1901 v Šentvidu pri Ljubljani začeli graditi prvo popolno slovensko gimnazijo na Slovenskem. Bil je odločilna avtoriteta Katoliške narodne stranke in pozneje Slovenske ljudske stranke. Septembra 1917 je podprl majniško deklaracijo. Čeprav je bil do združitve s Srbijo zadržan, je novi državi izrekel lojalnost. Branil je krščansko-socialni program Slovenske ljudske stranke, zavračal je politiko liberalizma in obsojal komunizem.

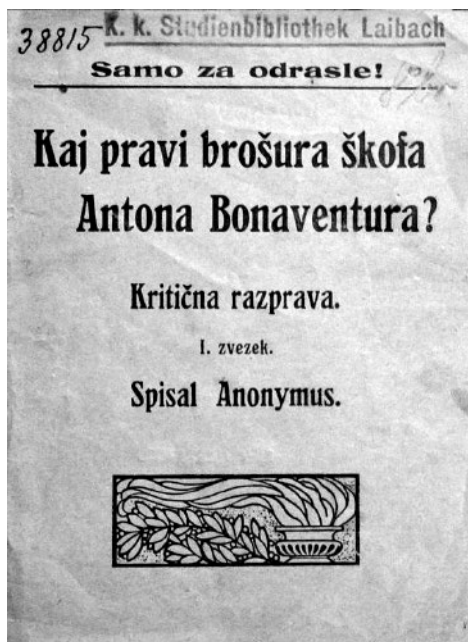

Slika 4: Naslovnica knjižice Antona Bonaventura Jegliča *Ženinom in nevestam* (vir: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-U4NNOR20>).

Franjo Pirc pa si je teden dni po izidu škofove knjižice privoščil senzacionalni pamflet nanjo v kar treh jezikih: v slovenščini in italijanščini anonimno, v nemščini pa pod svojim pravim imenom. Brošuro z naslovom *Kaj pravi brošura škofa Antona Bonaventura?*, izdal jo je v Kranju in je bralce vabila s provokativnim svarilom »Samo za odrasle!«, je državno pravdnništvo zaplenilo, vendar je bila konfiskacija pozneje ukinjena in Pirc jo je ponatisnil.²¹ Škof Jeglič je v svoji knjižici mladoporočence svaril pred »nizkotno, meseno poželjivostjo in nespodobno pohotnostjo«. Telesna združitev v zakonu je po njegovem sveta in potrebna, ker »je izvor novi družini otrok Božjih na zemlji. /.../ Toda Bog je dodal združitvi poseben užitek, posebno naslado, telesno poželenje, ki vleče k združitvi, kar pa se naj izvrši kar je le mogoče sramežljivo, /.../ mož žene naj ne sili, da bi se ga dotikovala na spolni del telesa; tudi mož naj se ne dotikuje žene na tem delu, ker je nespodobno.« Po škofovem

²¹ *Gorenjski glas*, 7. 8. 2010, str. 14.

prepričanju mož in žena pri združitvi ne smeta biti »prestrastna«, prej naj molita in se potem »približata eden drugemu prav mirno in obzirno.« /.../

Slika 5: Pirčev pamflet na škofa Jegliča (vir: *Gorenjski glas*, 7. 8. 2010, str. 14).

Jegličevo knjižico so ljudje razgrabili in ni razburkala samo slovenske javnosti, o njej se je govorilo po Evropi, škof se je moral zaradi nje zagovarjati celo dunajskemu nunciju. Slišali so se pozivi, da je treba škofa odstaviti. Po pisanju časnika *Slovenski narod* jo je Katoliška tiskarna v Ljubljani natisnila v nakladi kar 10.000 izvodov, a je kljub temu v nekaj dneh pošla. Čeprav je bila uradna cena 30 vinarjev, so jo kupovali tudi po tridesetkrat višji ceni. Na Dunaju naj bi v treh dneh prodali 15.000 izvodov, ponatis v nemščini naj bi izšel v nakladi 20.000 izvodov. Prodajali so jo tudi v Zagrebu, v Trstu naj bi se zanjo skorajda stepli.²²

Franjo Pirc je v svoji knjižici *Kaj pravi brošura škofa Antona Bonaventura?* povzel škofove nasvete in dodal, da je brošura škofa Antona Bonaventura nepotrebna. Še huje, ocenil je, da »je hujša kot gadji strup, nevaren za ljudsko moralo.«

Jegličevo knjižico sta »na nož« pričakala tudi liberalna politika in njen tisk. Njunemu sesuvanju »pouka za srečen zakon« pa ni botrovala moralična občutljivost glede spolnosti, ampak zlasti neprijeten spomin na to, da je škof

²² *Slovenski narod*, 4. 11. 1909, str. 2; 26. 11. 1909, str. 1.

Jeglič deset let prej uprizoril zaradi Cankarjeve pesniške zbirke *Erotika* hudo gonjo, kupil pri založniku Bambergu vso zalogo, približno 700 izvodov, in jih sežgal, čeprav je bila »prava limonada v primerjavi s papriko, ki jo je ponujal sam ženinom in nevestam«. ²³ Še bolj svež je bil spomin na Jegličevo ogorčenje septembra 1905 ob odkritju Prešernovega spomenika, ko je v pismu ljubljanskemu županu Ivanu Hribarju zahteval, naj ga odstranijo: »Kot poklican varuh krščanske nravnosti z gnjusom obsojam, da se je za pesnika tako pohoten spomenik odbral, še bolj pa obsojam, da ga je mestna občina ljubljanska sprejela in v varstvo vzela, najbolj pa obsojam, da se je nesramni kip postavil ravno pred cerkev. /.../ V imenu vseh poštenih Ljubljančanov, posebno v imenu rahločutnih gospa in sramežljivih gospodičen ljubljanskih, v imenu nedolžne mladine, /.../ prosim Vas, gospod župan, prosim občinski odbor, izvolite za sveto sramežljivost globoko razžaljiv kip nad pesnikovo glavo odstraniti in zameniti ga z drugim, spodobno oblečenim.« ²⁴

Nekaj neprizanesljivih mnenj o škofu Jegliču v liberalnem tisku: »Ljubljanski škof si je dovolil škandal najhujše vrste. Kar je spisal, ni knjiga o varstvu zdravja, to ni drugega nič kakor s tercijskim vzdihovanjem prepleten pornografičen spis, navadna svinjarija. Vsakdo se mora vprašati, kaj pa ve škof o zakonskem življenju, kje in kako si je pridobil tako znanje o zakonskem občeivanju, da govori o njem kakor kak specialist, ki je od mesenosti osivel. Škof je samec in sodimo, da mesenih grehov nima ravno mnogo na svoji vesti – kako se torej sploh upa razpravljati o zakonskih stvareh. Samo dvoje je mogoče: ali je škof mislil, da bo s tako knjižico zaslužil par tisočakov, torej iz pohujšanja ljudstva napravil dobiček ali pa je duševno tako opešal, da ni več zmožen presoditi, kaj sme in česa ne sme, kaj je dopustno in kaj je pohujšljivo.« ²⁵

Javna obravnava oziroma molk o spolnosti v slovenskem časopisju na začetku 20. stoletja je bil povezan z zaostritvijo odnosov med političnima strankama. ²⁶ Po mnenju Bernarda Nežmaha se je v prvem desetletju dvajsetega stoletja razvila med političnima taboroma in njunima časnikoma, *Slovenskim narodom* in *Slovincem*, ideološka vojna, katere prvi rezultat je bila obsodba, da so klerikalci izdajalci in plevel naroda. Časnika sta bila instrument političnega spopada, ki je bil vrh v zgodovini slovenske časopisne polemike, med katerim ni manjkalo nestrpnosti, provokativnih zapisov in ekstremnih žalitev. Na Slovenskem je na začetku 20. stoletja vladala radikalna svoboda izražanja; to je bil najliberalnejši čas v celotni zgodovini slovenskega novinarstva, saj

²³ *Slovenski narod*, 3. 11. 1909, str. 3.

²⁴ *Slovenski narod*, 19. 9. 1905, str. 3.

²⁵ *Slovenski narod*, 2. 11. 1909, str. 2.

²⁶ Polajžar, *Pfuj! To je gerdo!*, str. 56.

sta se vpletena časopisa bila z besedami, ne da bi zahtevala sodno prepoved sovražnega govora svojega antagonistista.²⁷

FRANJO PIRC IN ANTON TOMŠIČ

Potem ko je aprila 1867 ugasnil Einspielerjev celovški mladoslovenski politični časnik *Slovenec*, je slovensko liberalno meščanstvo začelo načrtovati nov list. Krog štajerskih mladoslovencev je 2. aprila 1868 izdal v Mariboru prvo številko *Slovenskega naroda*, ki je sprva izhajal trikrat na teden, po slabih petih letih pa je prerasel v dnevnik.

Slovenski narod so leta 1872 preselili v Ljubljano. V obdobju 1875–1881 je bil njegov glavni urednik Josip Jurčič. Leta 1894 je postal glasilo Narodno napredne stranke. Od leta 1887 do svoje smrti leta 1923 je ta časnik vodil Ivan Tavčar. Potem ko ga je vzela pod svoje okrilje politična skupina, ki je že imela svoj dnevnik *Jutro*, je postal *Slovenski narod*, ki je bil do prve svetovne vojne vodilno glasilo slovenskih liberalcev in vpliven časnik, manj pomemben popoldnevnik z manjšim političnim vplivom. Izhajal je do leta 1943.²⁸

Anton Tomšič je bil prvi slovenski poklicni časnikar. Rodil se je leta 1842 v Dednem Dolu pri Višnji Gori, zaradi jetike je umrl leta 1871 na svoj 29. rojstni dan v Mariboru. Leta 1867 je postal odvetniški pripravnik pri odvetniku Ferdinandu Dominkušu v Mariboru. Časnikarstvu se je posvetil že pred 2. aprilom 1868. Poleg Frana Levstika je bil ena najbolj razgibanih slovenskih osebnosti svojega časa. Kot urednik *Slovenskega naroda* je k sodelovanju pritegnil odlične sodelavce: Frana Celestina, Frana Erjavca, Frana Levca, Frana Levstika, Josipa Vošnjaka in druge. Vendar je bilo dopisnikov malo, za honorarje se je moral pri lastnikih trdo potegovati, dopise je sam predeloval, plačo je imel nizko, za kritiko je bil izredno občutljiv, nagnjen je bil k depresiji. Kljub vsemu je svoj začrtani program pri oblikovanju časopisa izvajal, kolikor je le mogel dosledno.

Pokopali so ga na pokopališču v Ljudskem vrtu.²⁹

Po Tomšičevi smrti je časnik *Slovenski narod* ustanovil odbor za postavitve njegovega nagrobnega spomenika in organiziral zbiranje prostovoljnih prispevkov. Odziv je bil izjemen. Z nabranim denarjem so plačali pogrebne stroške in postavili nagrobnik, ki ga je izklesal ljubljanski kamnosek Vincenc

²⁷ Nežmah, *Časopisna zgodovina novinarstva na Slovenskem med letoma 1797 in 1989*, str. 73–76.

²⁸ Sonja Merljak Zdovc, *Preteklost je prolog: pregled zgodovine novinarstva na Slovenskem in po svetu. Učbenik pri predmetu zgodovina novinarstva in medijev*. Ljubljana 2007, str. 81–82.

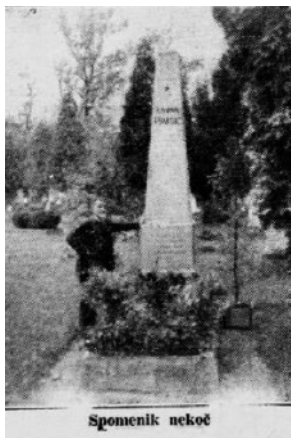
²⁹ Franjo Pirc. *Slovenska biografija* (<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi709872/>).

Čamernik. Ostalo je še približno 1700 goldinarjev, od katerih so izročili nekaj nad 500 goldinarjev Slovanski čitalnici v Mariboru »za stalno oskrbo Tomšičevega groba«, 1200 goldinarjev pa Slovenski matici za Tomšič-Jurčičevo literarno ustanovo.

Tomšičev nagrobni spomenik so postavili septembra 1975.³⁰

Na mestnem pokopališču v Ljudskem vrtu so zaradi stiske s prostorom nehali »na novo« pokopavati leta 1910, v obstoječih grobovih pa je bilo to dovoljeno do leta 1937. Ko so to pokopališče leta 1940 dokončno ukinili, so Tomšičeve zemeljske ostanke prenesli v skupno grobnico zaslužnih mož na pokopališče na Pobrežju, nagrobni spomenik pa odpeljali na dvorišče mariborskega muzeja. Od leta 1955 je Tomšičev spomenik spet na ogled javnosti: stoji na vzhodni strani Trga generala Maistra.

V čitalnici so sčasoma pozabili na svojo dolžnost in Tomšičev grob je začel propadati. Kmalu po opozorilu Mariborskega večernika *Jutra*,³¹ da je Tomšičev grob »silno zapuščen in zanemarjen«, je skrb za poslednje bivališče svojega dolenskega rojaka prevzel Franjo Pirc.

Slika 6: Franjo Pirc ob Tomšičevem spomeniku na pokopališču v Ljudskem vrtu (vir: *Jutro*, 22. 4. 1940, str. 3).

Slika nam kaže dne 11. aprila porušeni spomenik in dne 12. aprila izkopani Tomšičev grob. Mož z lopato je grobarjev pomočnik, a oni drugi je bil — namesto čitalnice — dolga leta skrbnik Tomšičevega groba

Slika 7: Izkopan grob in porušeni Tomšičev spomenik; levo grobarjev pomočnik, desno Franjo Pirc (vir: *Jutro*, 22. 4. 1940, str. 3).

Da bodo staro mestno pokopališče v Ljudskem vrtu popolnoma opustili naslednje leto, je mariborski mestni svet sklenil leta 1939. Na pobudo Muzejskega društva Maribor je župan Alojzij Juvan imenoval odbor, katerega naloga je bila poskrbeti za prenos telesnih ostankov za narod in mesto Maribor

³⁰ *Slovenski narod*, 21. 9. 1875, str. 3.

³¹ *Mariborski večernik Jutra*, 31. 10. 1927, str. 3.

zaslužnih mož, pokopanih v Ljudskem vrtu, na pokopališče na Pobrežju; tam so kupili od frančiškanov dve grobnici: eno za može, zaslužne za narod, drugo za zaslužne za mesto.

Franjo Pirc se je selitvi Tomšičevih zemeljskih ostankov uprl. Pisal je protestna pisma in na svojo stran dobil tudi kolege časnikarje, a zaman. Niku Vrablu, predsedniku Slovanske čitalnice v Mariboru, je pisal dvakrat, januarja in aprila 1940. V prvem pismu ga je kot »dolgoletni dobrovoljni skrbnik Tomšičevega groba in varuh njegovega spomenika« opozoril, da je »Slovanska čitalnica v Mariboru z izročnim ji denarjem prevzela tudi stalno skrbstvo Tomšičevega groba in tudi varstvo njegovega spomenika, a je to častno nalogo opravljala samo nekaj let, zato sta grob in spomenik tako propadla, da bi ju danes z drugimi s slično usodo vred že ne bilo več, da ju ne bi rešil novi pokopališki paznik g. Svenšek, ki me je tudi ves čas mojega skrbstva dejansko podpiral, ne da bi bil za to odškodovan. /.../ Ker pa ne morem izslediti vzrokov opustitve označenega skrbstva potom Čitalnice, je ureditev te zadeve postala nujno potrebna zdaj, ko se odločuje usoda Tomšičevega spomenika in groba in ko stojimo blizu 70 letnice Tomšičeve smrti in kmalu nato 100 letnice njegovega rojstva. Uverjen sem, da storite za zgodovino Slovencev v Mariboru zlasti v zvezi s tem prvim slovenskim spomenikom zelo hvaležno delo, če v zgornjem smislu čimprej vse potrebno ukrenete. Pri tem blagovolite upoštevati stališče, da Tomšič ostane z grobom in spomenikom tam, kjer so ga celo Nemci pustili v miru.«³²

V svojem drugem pismu Niku Vrablu je Pirc ponovil, da »je bilo na občnem zboru Matice Slovenske l. 1883 (potom V. Serneca) Slov. čitalnici v Mariboru poverjena naloga in ji izročena tudi denarna založba z izrecnim namenom 'v vedno oskrbo Tomšičevega groba'. Čitalnica je to častno, narodno nalogo prevzela in jo nekaj let tudi vršila, potem pa se ji tako popolnoma izneverila, da danes ne bi bilo nobenega sledu več za Tomšičem, če bi se za stvar ne bil zavzel novi pokopališki paznik g. Svenšek, za njim pa – jaz. /.../ Zato je vaša zgodovinska odgovornost,« je Pirc požugal Vrablu, »da v imenu Čitalnice primerno ugovarjate nameravanemu prenosu Tomšičevega spomenika in telesnih ostankov na Pobrežje. Od vas kot predsednika Čitalnice je odvisno, ali si boste prihranili to blamažo ali ne.«³³

V spomenici Muzejskemu društvu Maribor je Pirc ponovil svoja stališča, zapisana v pismih Niku Vrablu, dodal pa je, da bo dokončno skrbstvo za grob in spomenik Antona Tomšiča dogovorjeno in urejeno z upravo *Slovenskega naroda*, »čim se ugotovijo baje še živeči Tomšičevi sorodniki, katerim gre po zakonu pogojno osebna pravica do groba«, da »nima nihče pravice brez

³² Digitalni repozitorij UKM, zbirka Spomenik in grob Antona Tomšiča, Franjo Pirc.

³³ Digitalni repozitorij UKM, zbirka Spomenik in grob Antona Tomšiča, Franjo Pirc.

izrecnega dovoljenja svojcev grobov z njimi samovoljno razpolagati« in da »gre zaenkrat vsaka pot do Tomšiča ozir. Njegovega groba in spomenika samo preko – mene«. ³⁴

Gospoda predsedniku
Slovske Čitalnice v Mariboru.

Kakor Vas zelo nerad zapet na dle.
Gujcem, vendar smatram za svojo
osebno dolžnost, Vas ponovno opozoriti,
da vam želim pred zgodovinsko pristojno
odgovornost, če ne bi tudi Vi v imenu
Čitalnice primerno pregovorili proti
nameravanemu prenosu Tomšičevega
spomenika in telesnih ostankov iz
tuk. pokopališča na Pobresje.
Ne mogla bi Vas osebo zudeči nobena
krivda, če bi Vas ugovor ostal brezprijeten.
Tevda bi Vaš ugovor moral bit: javno
(ozir. tudi javno) izgleden, ker gre tu
za stvar, ki naj bi bila briga vsega našega
naroda.

Šle, se bal, ko prej vtrudajam na
Izjavovlasko potrjenem dejstvu, da

Slika 8: Pirčevo pismo predsedniku Slovanske čitalnice v Mariboru z datumom 9. 4. 1940 (vir: <https://dr.ukm.um.si/izpis.php?lang=slv&id=22484>).

Tudi v *Večerniku* so v članku o varstvu Tomšičevega spomenika zapisali, da je Tomšičev spomenik last vsega slovenskega naroda in da naj tega zaslužnega človeka pustijo pri miru, njegov spomenik pa naj ostane tam, kamor ga je slovenski narod postavil pred 65 leti. ³⁵

Podobno misel je aprila 1940 ponovilo *Jutro*: /.../ Tomšičev »večni mir in pokoj je bil že po komaj 70 letih – 12. aprila 1940 – kruto prekinjen. Skrivaj je moral izginiti iz svojega večnega doma na pokopališču, kjer je še danes na stotine drugih grobov. Vsilili so mu drugo pokopališče, kjer mora svojo večno domačijo zamenjati z grobnico v družbi rajnkih, ki jih v življenju ali

³⁴ PAM 1207/001/00953.

³⁵ *Večernik*, 24. 2. 1940, 6; 25. 2. 1940, str. 6.

sploh ni poznal, s katerimi pa gotovo ni imel nobenih zvez. /.../ Ko je bilo to poročilo napisano – in to je bilo en teden potem, ko so Tomšiča pregnali iz njegovega večnega počitka, Tomšič še ni prišel do svojega novega pokopališča na Pobrežju. Tam nekje na pobeškem pokopališču z drugimi v zaboju zaprt je moral počakati do izkopa še 6 drugih sličnih 'sotrpinov', tako da pridejo vsi v skupno grobnico na pokopališču na Pobrežju.«³⁶

VIRI IN LITERATURA

Časopisni viri

Dolenjec, 1906.

Gorenjski glas, Miran Hladnik, Zoper cerkev in v njen bran. Kranj 2010.

Jutro, 1910, 1911, 1939, 1940.

Mariborski večernik Jutra, 1927.

Nova pravda, 1920.

Slovenski narod, 1905, 1909, 1910.

Tabor, 1920, 1921.

Večernik, 1939, 1940, 1941.

Pisni viri

Arhiv Socialnovarstvenega zavoda Hrastovec.

Pokrajinski arhiv Maribor:

Domovinska in gospodinjstva kartoteka mestne občine Maribor (19.–20. stoletje).

Dopis Franja Pirca Muzejskemu društvu. 7. 4. 1940.

Kazenski spis Kzp VI 196/32 Okrožnega sodišča Maribor (Pirc, Franjo – žalitev jugoslovanskih oficirjev).

Tiskovna zadeva Ss 16/26 – Pirc, Franjo; list Domačija, št. 1: Državno tožilstvo Maribor.

Tiskani viri

Dolenjski kras 2, izdano ob 25-letnici delovanja Jamarskega kluba Vinko Paderšič – Batreja. Novo mesto 1987.

SRP (*Svoboda, Resnica, Pogum*), Ljubljana 2012/109–110.

---

³⁶ *Jutro*, 22. 4. 1940, str. 3.

Spletni viri

Dolenjec: list za narodno prosveto in narodno gospodarstvo. 1906. Dostopno na: <https://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-ZRHNXOLH> (9. 7. 2018).

Dolenjski biografski leksikon. Pirc Franjo. Dostopno na: <http://www.nm.sik.si/si/eknjiznica/bioleks/> (9. 7. 2018).

Gorenjci.si. Jeglič, Anton Bonaventura. Dostopno na: <http://www.gorenjci.si/osebe/jegli%C4%8D-anton-bonaventura/1229/> (9. 7. 2018).

Anton Bonaventura Jeglič, *Ženinom in nevestam: Pouk za srečen zakon*. Ljubljana 1910. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-U4NNOR20> (9. 7. 2018).

Franjo Pirc, Pismi (rokopis) o skrbništvu Tomšičevega groba z dne 13. 1. 1940 in 9. 4. 1940. Zbirka Spomenik in grob Antona Tomšiča. Dostopno na: <https://dr.ukm.um.si/izpis.php?lang=slv&id=22484> (9. 7. 2018).

Franjo Pirc, *Vodnik po Mariboru in okolici*. Maribor 1920. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-EMUDPJO2> (9. 7. 2018).

Avzug Pirjevec, Pirc, Franjo (1872–1950). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013 Dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi427795/#slovenski-biografski-leksikon> (9. 7. 2018).

Slovenski narod. 1868–1943. Dostopno na: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-RERCKDSM> (9. 7. 2018).

Literatura

Anton Bonaventura Jeglič, *Ženinom in nevestam. Pouk za srečen zakon*. Ljubljana 1910.

Bernard Nežmah, *Časopisna zgodovina novinarstva na Slovenskem med letoma 1797 in 1989*. Študentska založba. Ljubljana 2012.

Franjo Pirc, *Kaj pravi brošura škofa Antona Bonaventura? Samo za odrasle!* Kranj 1910.

Janez Polajnar, »Pfuuj! To je gerdo!« *K zgodovini morale na Slovenskem v dobi meščanstva*. Zgodovinsko društvo Celje. Celje 2008.

Razkolnikov, *Vodnik po Mariboru in okolici*. Maribor 1920.

Sonja Merljak Zdovc: *Preteklost je prolog: pregled zgodovine novinarstva na Slovenskem in po svetu. Učbenik pri predmetu zgodovina novinarstva in medijev*. Ljubljana 2007.

FRANJO PIRC – THE FORGOTTEN SLOVENE JOURNALIST AND PATRIOT

Summary

The parents Franja and Matija Pirc from Drska by Novo mesto thought that their talented son Franjo, who was born in 1872, would be a priest. Due to a “short circuit” with one of his professors on the Novo mesto secondary school, he chose a different life. He has only been a salesman for a few years, because he, as a secondary school dropout, didn't have

much choice. Local and foreign newspapers started publishing his letters and journalism inspired him so much that he dedicated his life to it. He was a professional journalist from 1902, and four years later he started publishing his own newspaper in his hometown Novo mesto. The newspaper was called *Dolenjec*. After half a year he had to cancel the newspaper; the circulation was too low, there were not enough adds, but too many debts to continue. While living at home he “buried” himself in discovering and researching the karstic caves and is therefore in the history of the Slovene speleology considered as the pioneer of speleology in Lower Carniola. During these years he also started researching meteorological phenomena and, on this basis, predicting earthquakes and volcano eruptions.

Franjo Pirc, after the failure with *Dolenjec*, went to Ljubljana, where he continued with his journalistic career. When the bishop Anton Bonaventura Jeglič published a guide for newlyweds “*To Grooms and Brides*” (“*Ženinom in nevestam*”) in October 1909, Pirc decided to perform a bold act: he published a sensational pamphlet on the bishop’s guide in three languages: in Slovene, Italian and German. The booklet with the title “*What does the booklet by bishop Anton Bonaventura say?*” (“*Kaj pravi brošura škofa Antona Bonaventura?*”) attracted readers with a provocative warning “For adults only”!

Pirc was promoted to managing editor of (Plut’s) *Jutro* in 1910. During World War I, he experienced the horrors of war as an Austro-Hungarian soldier on the Isonzo front, and in 1918 he was summoned to Maribor by general Rudolf Maister. He stayed in Maribor, in the city by the river Drava, almost all his life. He quickly adapted to the new environment and started practising journalism. He, among others, also published “*A Guide to Maribor and its Surroundings*” (“*Vodnik po Mariboru in okolici*”) and the newspaper “*Homestead*” (“*Domačija*”); he devoted his time to the national politics, social problems and cooperativism; he was a co-founder of numerous national societies and economic organisations; he saved from destruction the grave and monument of his fellow countryman, Anton Tomšič, who was the first editor of the first Slovene daily *Slovenski narod*.

Franjo Pirc died in 1950 in the social protection institution in Hrastovec by Lenart.

FRANJO PIRC – VERGESSENER SLOWENISCHER JOURNALIST UND PATRIOT

Zusammenfassung

Die Eltern von Franjo, Franja und Matija Pirc aus Drske pri Novem mestu /Drske bei Rudolfswert dachten, ihr Sohn Franjo, geboren im Jahr 1872, wird Priester, sein Leben entwickelte sich jedoch nach einer Auseinandersetzung mit einem Gymnasialprofessor in eine andere Richtung. Als Verkäufer, was sein einziger Ausweg nach der Ausschulung war, war er nur einige Jahre tätig. Da die lokalen und fremden Zeitungen immer häufiger seine Schriften veröffentlichten, wurde er vom Journalismus so begeistert, dass er sich mit ganzem Herzen diesem Beruf widmete. Ab 1902 war er beruflicher Journalist und vier Jahre später gründete er in Novo mesto/Rudolfswert seine eigene Zeitung – *Dolenjec*. Nach einem halben Jahr musste er die Zeitung stilllegen. Wegen zu wenigen Abonnements und Inserate wuchsen die Schulden zu hoch, um mit der Zeitung noch weitermachen zu können. Während der Zeit zu Hause vertiefte er sich in die Entdeckung und das Erforschen der Karsthöhlen und ging in die Geschichte der slowenischen Höhlenerforschung als deren Pionier im Unterkrain. In diesen Jahren begann er auch mit der Erforschung der Wettererscheinungen und auf dieser Grundlage Erdbeben und Vulkanausbrüche vorherzusagen.

Franjo Pirc ging nach dem Misserfolg mit *Dolenjec* nach Ljubljana/Laibach und fuhr mit seiner journalistischen Karriere fort. Als der Bischof Anton Bonaventura Jeglič im Oktober 1909 das Büchlein mit Ratschlägen für Jungverheiratete mit dem Titel *Ženinom in nevestam*/Für Bräutigame und Bräute veröffentlichte, entschied sich Pirc für eine gewagte Tat; zu dem Büchlein vom Bischof publizierte er ein sensationelles Pamphlet in drei Sprachen: auf Slowenisch, Italienisch und Deutsch. Die Broschüre *Kaj pravi brošura škofa Antona Bonaventura?/ Was sagt das Büchlein des Bischofs Anton Bonaventura?/* lockte die Leser mit einer provokativen Warnung „Nur für Erwachsene!“

Im Jahr 1910 wurde Pirc zum verantwortlichen Redakteur von (Pluts) *Jutro/Morgen* befördert. Während des Ersten Weltkrieges erlebte er als österreichisch-ungarischer Soldat an der Isonzo-Front das Grauen des Krieges und im Jahr 1918 folgte er der Einladung des General Rudolf Maister nach Maribor/Marburg. In der Stadt an der Drava/Drau blieb er fast sein ganzes Leben lang. Er lebte sich schnell in die neue Umgebung ein und widmete sich der journalistischen Tätigkeit. Unter anderem veröffentlichte er auch den Führer durch Maribor und Umgebung und die Zeitung *Domačija/Gehöft*, er beschäftigte sich mit nationaler Politik, sozialer Problematik und dem Genossenschaftswesen, war Mitbegründer zahlreicher nationalen Vereine und wirtschaftlichen Organisationen usw. Vor dem Verfall rettete er das Grab und das Denkmal seines Landsmannes Anton Tomšič, den ersten slowenischen Redakteur der ersten slowenischen Tageszeitung *Slovenski narod/ Slowenisches Volk*.

Franjo Pirc starb im Jahr 1950 in der Sozialstätte Hrastovec bei Lenart.